

Egy új iskolatípus születése 1988-ban

Oktatás és innováció diskurzusai a pedagógiában¹

A kísérleti/alapítványi iskolák, közelebbről az Alternatív Közgazdasági Gimnázium 1988-as megalakulását hagyományosan reformpedagógiai koncepcióban tárgyalják a kutatók; a pedagógiai dokumentumok alapján az oktatásszervezésre, tanítási tartalmakra, újfajta szerepfelfogásokra stb. helyezve a hangsúlyt. Jelen írásban szélesebb gazdasági-politikai összefüggésrendszerbe kívánom helyezni a 30 éve létrejött, Magyarországon akkor újdonságnak számító intézmény keletkezéstörténetét, hiszen az oktatás folyamatai sosem légtüres térben alakulnak ki és formálódnak, hanem különböző aktorok és szándékok eredőjeként, melyek között 1988 óta az önkormányzat (akkor még tanács) is jelen van.

Bevezetés

A Magyarországon létező nem állami vagy egyházi fenntartású oktatási intézmények történetéről számos pedagógiai mű született (pl. Németh - Skiera, 1999; Langerné, 2011), de a politikatörténeti szempont kevésbé feldolgozott területnek számít, akármelyik periódusát nézzük a XX. századnak. Saját kutatási területemhez kapcsolódva, a Kádár-kori oktatáspolitikáé amúgy is elhanyagolt területe a korszak szakpolitikáinak (összehasonlítva például a gazdaságtörténettel, még ha itt is vannak még „fehér foltok”): nem eléggé feltárt a döntéshozatali szintek, érdekcsoportok szerepe az iskoláztatásban, a gazdasági-társadalmi szféra szereplői kevésbé jelennek meg a történettudományi diskurzusoknak. Ezeket a szempontokat hangsúlyozom az AKG megalapításának leírásakor, annak érdekében, hogy a hazai oktatási szintéren a rendszerváltást már 1988-ban megvalósító, a korban szokatlan intézményt és az általa kiváltott hatást más szemszögből láthassuk.

Hipotézisem szerint a tárgyalásra kerülő gimnázium esetében az ideológiai-szakmai (pedagógiai) legitimáció helyét részben átvette a gazdasági racionalitás, ami egyértelmű fordulópont a hazai oktatásban – ez megmutatkozott az alapítás és a működés újszerű módjában is, mely gazdasági szereplők és módszerek megjelenését jelezte a pedagógiában. Ehhez kapcsolódva, az innováció, mint a közgazdaságtudományból kölcsönzött fogalom (Birman, 1987) a hetvenes-nyolcvanas években egyre nagyobb teret foglalt a magyar nevelési oktatási diskurzusokban, olyan kulcsmotívumként funkcionálva, melyek időről-időre dominálják a közoktatást, mintegy „csodaszerként” szolgálva a meglévő problémák megoldására (gondoljunk csak a kompetencia-fogalom elterjedésére). Az AKG ugyanilyen innovatív kezdeményezésnek számított, illetve az intézményről folytatott beszédmódot is meghatározta ez a szemlélet. Két szándék találkozása tette lehetővé az alapítást: egy meghatározott pedagógiai-szakmai csoport autonómia- és változtatás igénye, illetve a rendszer fenntartását reformokkal, eredményekkel elérni kívánó politika gesztusa.

A tágabb (oktatás)történeti kontextus

A Kádár-rendszer egyik alapvető ellentmondása volt a reform és restauráció, változtatás és konzerválás hullámainak, a nekiindulásoknak és a megtorpanásoknak a váltakozása, ami természetesen az oktatáspolitikát is érintette. Kalmár Melinda értelmezésében (2014) a változó geopolitikai-világ gazdasági környezethez való folyamatos és rugalmas alkalmazkodás a két világrendszer versenyében, illetve a nyolcvanas évekre a túlélés keretében definiálható. Az oktatástörténetben a hetvenes évektől beszélnek maratoni reformról (Báthory, 2001), ami ugyanennek a kérdésnek egy speciális vetülete és valójában már a hatvanas évekre visszanyúl: a tudományos-technikai forradalom új kihívásai a későbbi évtizedekben folyamatosan továbbgyűrűztek (pl. a számítástechnika megjelenése; a számítógépek bevezetése az oktatásba szintén az AKG újdonságai közé tartozott). A hetvenes-nyolcvanas években a műszaki és humán értelmiséget kezdték

jobban bevonni a döntéshozatalba (vagy annak látszatába), ami erősíthette a szakmaiság és tudományosság szempontjait az oktatásban is (ennek eklatáns példája – a szakértelem felhasználásának kudarcával együtt – a hatos főirány története, I. Pócze, 1989).

A két világhátrérend közeledéséről szóló konvergencia-elméleteket szintén meg kell említeni itt, hiszen az AKG koncepciója nyugati hatásokat tükrözött. Radovan Richta már a hatvanas évek második felében a kapitalizmus és szocializmus közti ellentétek megszűnését jósolta a tudományos-technikai forradalom egyik következményeként, igaz, a szerző 1968 után már az „egészséges erőkhöz” csatlakozott Csehszlovákiában és megtagadta korábbi nézeteit (Horváth – Réti, 1990: 99). Természetesen a hasonló elképzelések hivatalos interpretációi elutasították az állítólagos hasonlóságokat pl. (Gáll, 1970), de a nyolcvanas évektől a magyar oktatás is egyre több nyugati támogatást kapott az iskolafejlesztésekhez, különböző együttműködések jöttek létre Kelet és Nyugat között, ami nyilvánvalóan elősegítette a közeledést. Az UNESCO, az Európa Tanács és magyar Országos Pedagógiai Intézet például együtt rendezett konferenciát Egerben, 1986-ban (Szövényi, 1987). Az AKG közvetlen nemzetközi előzményeként az akkori Szovjetunió nyújtott példát: az Állami Közoktatási Bizottság alternatív koncepciókat bocsátott országos vitára a közoktatás peresztrojka jegyében (Trencsényi, 1989: 188), ami jelezte a „zöld utat” a hasonló kísérletekhez. Kornai János (2012) és Sáska Géza (2003) szerint viszont Magyarország és Lengyelország a nyolcvanas években letért a szovjet fejlődési pályáról: más-más nézőpontból, de az autonómia, decentralizáció és a piaci szempontok növekvő szerepe mind-mind ezt jelezte. Ezek az új folyamatok pedig az iskolakísérletekben is fontos szerepet játszottak.

A változtatási igények az 1985-ös közoktatási törvényben összegződtek (vannak, akik ezt nevezik a magyar közoktatásban a rendszerváltás kezdetének), hiszen ennek több paragrafusa is támogatta az AKG-hoz hasonló kísérletek megindítását. Az iskola szakmai önállóságából következően meghatározhatta saját nevelési rendszerét, kiegészítő tananyagot dolgozhatott ki és a miniszter egyedi megoldásokat engedélyez-

hetett (Báthory, 2000: 4)– ez utóbbi engedmény megtörte az állami iskolamonopóliumot és 1948 után újra lehetővé tette kísérleti (vagy akár alapítványi) intézmények megalapítását. Az 1969-es szentlőrinci iskolakísérlet után a nyolcvanas években az ÁMK-k (Általános Művelődési Központok, I. Trencsényi, 1993) mellett Törökbálinton megindult az első valódi kísérleti iskola, Zsolnai József és a Nyelvi, irodalmi, kommunikációs (NYIK) program bevezetésével – ez utóbbit már 1984-ben elfogadta alternatív tantervként a művelődési miniszter (Zsolnai, 1991: 3). Az oktatás korszerűsítése – a nemrég elhunyt Gázso Ferenc, 1983 és 1989 között művelődésügyi miniszterhelyettes szerint – a nyolcvanas évek átfogó reformfolyamataiba illeszkedett (Gázso, 1987), nyilvánvalóan kritikai vonzata is volt. Ennek egyik állomása az ismertető rövid történet, melyet levéltári források és pedagógiai dokumentumok alapján ismertettek.

Az alapítás

Kevésbé ismert, de elvileg már 1978-tól írt ki rendszeresen pályázatokat a Művelődési Minisztérium, az 1986 és 1990 közötti időszakra például 200 millió forintot terveztek „szabad pályáztatásra”, szakértői elbírálás rendszerében (Rét, 1988: 319). Valamennyi dokumentum itt jelöli meg az Alternatív Közgazdasági Gimnázium eredetét: 1987-ben a minisztérium tanterv- és tankönyvfejlesztési, innovációs pályázatán az egyik nyertes (második díjjal) Horn György pedagógus lett, aki ekkor a II. Rákóczi Ferenc Kereskedelmi Gyakorló Szakközépiskola igazgatója volt. A 116 beérkezett pályázatból 40 pályamunkát díjazott a Tanterv- és Tankönyvfejlesztés Országos Tanácsának zsűrije, az odaítélt összegek mellett a Minisztérium is segítséget ígért (Jobb tankönyvek, korszerű módszerek..., 1988).

Horn egy olyan pedagóguscsoportot vezetve dolgozta ki iskolaprogramját, akik valamennyien elégedetlenek voltak az akkori oktatási rendszerrel és egy szabadabb, hangsúlyosan gyermekközpontú intézményt szerettek volna létrehozni – a programmal szándékosan nem foglalkozom részleteiben, hiszen itt az iskolát körülvevő tágabb (gazdasági-politikai-társadalmi) környezet a fontosabb. Horn már öt évvel korábban kidolgozott egy új iskolaprogramot, ami akkor még nem valósulhatott meg a jogi és tárgyi feltételek hiánya

miatt, az alapgondolat ugyanaz maradt 1988-ban is: „... önálló iskolát szeretnénk. Autonóm, alternatív iskolát, aminek saját arca van, minden diák, szülő tudja, miért és hogyan működik. Iskolát, amely életeleme az ott levőknek, s amelynek produktuma a nyitott, felkészült, szuverén, közösségi ember” (Rehák, 1988).

Gazsó kedvező légkört teremthetett a hasonló, lentől induló megújulási kísérleteknek, hiszen 1986-ban, egy országos pedagógiai tanácskozásán például úgy fogalmazott, hogy „kreatív, alkotó szellemű” tantestületekre van szükség (Lükő, 1986), ami egyrésztől több önállóságot jelenthetett, másrésztől a központi forráshiány miatti helyi megoldások szükségességét. Ebben a légkörben indulhatott meg az 1945 utáni első alapítványi iskola megalapításának munkája. A pályázat elnyerése után 1988. augusztus 24-én került a Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottságának ülésére a javaslat az új iskola alapítására (Javaslat Közgazdasági Gimnázium létesítésére, 1988), ekkor még Közgazdasági Gimnázium néven. Az előterjesztő, dr. Mezei Gyula művelődésügyi főosztályvezető a kísérleti oktatás lényegét a következőkben határozta meg: „... az itt továbbtanuló gyermekek a második tanulmányi év befejezését követően vizsgát tesznek. Ezt követően képességeik, készségük figyelembe vételével három irányban folytathatják tanulmányaikat: ügyviteli adminisztrátor, vállalati gazdasági, valamint gimnáziumi területeken. Jelenleg ilyen alternatív iskolatípus az országban nem működik.”

A valódi működés beindításához két éves felkészülési időt írtak elő, 20 pedagógus részvételével, a valódi oktatás kezdetét 1990. szeptember 1-vel kalkulálták. Nemcsak a képzés szervezésében hozott újat a gimnázium, hanem a fenntartás is tükrözte a szakirányokban is megmutatkozó gazdasági-munkaerőpiaci szempontokat, hiszen a megfogalmazás szerint az intézmény „alapítványi iskolaként működne, azaz az iskola fenntartásában részt vennének a képzést megrendelő vállalatok is.” A Fővárosi Tanács szeptember 13-án hozott visszamenőlegesen határozatot a Pénzügyi Főosztály egyetértésével, a III. kerületi, Raktár utcai Általános Iskola épületében létrehozandó, új, önálló gimnáziumról, 1988. szeptember 1-i létesítéssel (1988/125. számú határozat).

Az AKG (a tantestület elnevezése alapján az iskola már az elejétől az „Alternatív Közgazdasági Gimnázium” nevet viselte, lásd a következő fejezetet) hivatalos alapítási dátuma tehát 1988. szeptember 13.

1989 február 17-én a Fővárosi Tanács és a Művelődési Minisztérium (Gazsó Ferenc aláírásával) megállapodást kötött a kísérleti munka támogatására (Megállapodás..., 1989). A pedagógiai kísérletet a miniszter az 1985. évi I. törvény 24. §-a alapján engedélyezte, két célt kijelölve: egy intézményen belüli, párhuzamos (általános és szakmai) képzések megvalósítása, illetve a képzésben érdekelt szervek beleszólási jogát biztosító alapítvány létrehozása. Nagyon fontos kiemelni a feladatok közül a következő kettőt (a többi szempont teljesen átlagos egy iskolaalapításnál, így azokat nem elemzem):

- öngazgató iskolaszervezet rendszerének kialakítása,
- a szakképzésben a megrendelők közvetlen anyagi, szakmai, szervezeti részvételének, jogi és technikai feltételeinek megteremtése.

Az első cél tipikusan reformpedagógiai indítatású, az iskoláztatásban érdekelt partnerek (szülők, diákok, pedagógusok) érdekeinek becsatornázását, döntésekben való részvételét jelentheti, ami egy hagyományosan centralizált rendszerben szokatlan. A második gondolat pedig a gazdasági racionalitás logikáját követi, hiszen elvileg legjobban a későbbi munkaadók tudják, hogy milyen képzettségekre van szükségük a munkaerőpiacon. A Minisztérium a teljes finanszírozást és felelősséget vállalta, most már csak az volt a kérdés, hogy milyen szerkezeti formában valósíthatók meg a célkitűzések.

Fenntartás és működtetés

Az iskola sajátos helyzete megmutatkozik a legfontosabb, intézményi működést szabályozó dokumentumokban (Alapító okirat, Az AKG Alapítvány, A Kuratórium), melyekben már az elejétől AKG-nek nevezik a gimnáziumot. Eredetileg a Minisztérium és az AKG alapítvány együtt volt fenntartó, viszont ez utóbbi testületben a Minisztérium is benne volt. Ennek a furcsa kettősségnek az volt az oka, hogy az 1985. évi közoktatási törvény nem engedte meg a nem állami iskolák alapítását, csak a miniszter által jóváhagyott egyedi kísérletek indítását. Az AKG alapítványának a

következő tagjai voltak az alapításkor (1988. november 24.):

- Állami Biztosító Rt,
- Chemolimpex Külkereskedelmi Vállalat,
- Magyar Hitelbank Rt,
- Skála Coop Kereskedelmi Vállalat,
- Taurus Gumiipari Gépgyár,
- Budapest Főváros Tanácsa,
- Művelődési Minisztérium (és ezek jogutódjai).

Az öt nagyvállalat mellett tehát két állami szerv is részt vett a fenntartásban, az Alapítvány döntéshozó testülete pedig a Kuratórium lett. Takács Géza, az AKG krónikása egy organogramot közöl könyvében (1. ábra), ami még jobb betekintést nyújt a kezdeti működésbe (természetesen ez sokat módosult az idők folyamán, valamennyi forrás kiemeli az állandó korrekciókat, így a közölt ábra inkább a működési alapelvek miatt lehet fontos).

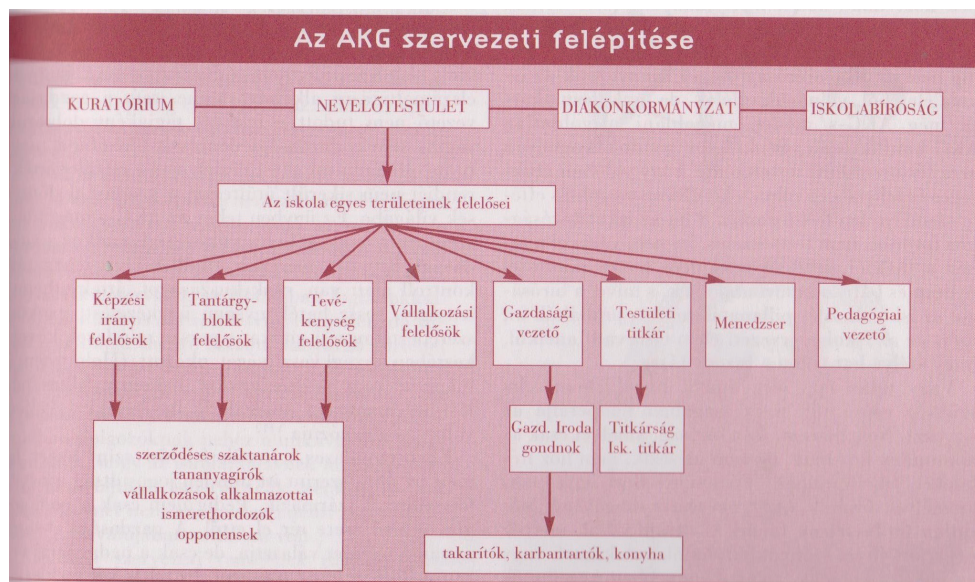
Több érdekes dolgot fedezhetünk fel az ábrán. A felépítésben elméletileg egyenrangúnak számít a tantestület, az alapítványt képviselő Kuratórium, a Diákönkormányzat és az Iskola-bírószág – ez utóbbihoz bármelyik „iskolapolgár” fordulhatott, tagjai között diákok, szülők, kuratóriumi tagok és nem pedagógiai munkakörben dolgozók voltak, munkáját a pedagógiai vezető

felügyelte. Az iskoláztatásban érdekelt szereplők egyensúlyát igyekezett megvalósítani a szerkezet (egyfajta fékek és ellensúlyok rendszerében), ami az iskolademokrácia ideálképére emlékeztet, ellentétben a hagyományosan hierarchikus oktatási szervezettel – természetesen kérdés, hogy a gyakorlatban hogyan tudott működni az önálló testületeken és konszenzuson alapuló döntéshozatal. A felelősségi területek elhatárolása, a vállalkozási szempontok (szerződéses szaktanárok, vállalkozások alkalmazottai, menedzser stb.) viszont a gazdasági szervezet modelljét követheti, ami pedig az iskola diszciplináris, tudományos szerveződésének mond ellent – nem láthatunk itt például humán vagy reál munkaközösséget, ami pedig általában minden iskolában megvan.

A fogadtatás

A képzés beindulását követően és a rövid hírek, bemutatkozó hirdetések után (pl. Bemutatkozunk. Alternatív Közgazdasági Gimnázium, 1991 – egyébként az, hogy egy iskola hirdeti magát szintén szokatlan volt) megjelentek az első nagyobb cikkek is, melyek mind-mind az intézmény újszerűségét hangsúlyozták. Egy riport példáján keresztül mutatom be a fogadtatás főbb jellemzőit (- török -, 1993), ami egy új korszak eljövételét hirdeti meg, némileg szenzációhajhász

1. ábra, Az AKG szervezeti felépítése (Takács, 2000: 77)

módon. „Tiszta Amerika” – ez a gondolata az újságíróknak, amikor belép az első terembe, ahol vadonatúj ALR számítógépek (20 milliós értékben), valamint „olasz, vidám huzatú bútorok, faxok és telefonok” várják a látogatót. A Nyugat varázsa a jövőt idézi a szerzőnek, emellett a gazdasági szemléletet emeli ki a riport: gyakorlóirodában szimulálják a munkahelyi környezetet (Hollandiában és Németországban bevett módon), életszerű készségeket sajátítanak el és nem „életidegen tanpéldákon” rágódnak. Természetesen a gyakorlattól elszakadt iskola régi kritikája köszön vissza, a csodavárással együtt, ami azt a túlzó kijelentést is megteszi, hogy „írásstudatlan ügynök is lehet zseniális”. Ez nyilvánvalóan nem volt igaz, 1988-ban sem.

Az AKG későbbi történetét áttekintve a problémák ugyanolyan súlylly szerepeltek, mint az előbb ismertetett rendkívül pozitív hangvétel – az igazság természetesen a kettő között helyezkedhet el, de az intézmény példája számos, ma is releváns kérdést vethet fel. Az innovációk és terjedési lehetőségeik, centralizáció és decentralizáció szükséges aránya, a gazdaság, a munkaerőpiac és az oktatás kapcsolata (l. a duális képzés, aminek akár az egyik előképe lehet az AKG), valamint a műveltségi szerkezet átalakulása nemcsak az oktatás számára fontos szempontok.

SOMOGYVÁRI LAJOS

Eredeti források:

1988/125. sz. határozat. Javaslat Közgazdasági Gimnázium létesítésére. Budapest Főváros Tanácsa, 1988. szeptember 13-i ülés. BFL XXIII. 101. a. 1.

A Kuratórium. Letöltés helye, ideje:

<https://www2.akg.hu/program/1998/prg1.html#alapitvany>, 2018. augusztus 18.

Alapító okirat. Letöltés helye, ideje:

<https://www2.akg.hu/program/1998/prg1.html#alapitvany>, 2018. augusztus 18.

Az AKG Alapítvány. Letöltés helye, ideje:

<https://www2.akg.hu/program/1998/prg1.html#alapitvany>, 2018. augusztus 18.

Javaslat Közgazdasági Gimnázium létesítésére. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, 1988. augusztus 24-i ülés. BFL XXIII. 102. a. 1.

Megállapodás a Közgazdasági Gimnázium (Budapest, Raktár u. 1. 1035) kísérleti munkájának támogatására. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, 1989. március 28-i ülés. BFL XXIII. 102. a. 1.

Hivatkozott irodalom:

Báthory Zoltán: A maratoni reform. 2. rész. Iskolakultúra, 2000/11, 3-26.

Báthory Zoltán: Maratoni reform. A magyar közoktatás reformjának története, 1972-2000. Önkönet, Budapest, 2001.

Bemutakozunk. Alternatív Közgazdasági Gimnázium. Új Katedra, 1991/2, 31-33.

Birman Erzsébet: Innováció. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Gaszó Ferenc: Az oktatási rendszer korszerűsítése. Pedagógiai Szemle, 1987/9, 835-843.

Gáll János: Három világ. Korunk, 1970/10, 1478-1485.

Horváth Gyula – Réti Tamás: Csehszlovákia 1945-1989. Külpolitika, 1990/2, 75-101.

Jobb tankönyvek, korszerű módszerek – talán már a jövő évtől. Petőfi Népe, 1988. szeptember 5. 2.

Kalmár Melinda: Történelmi galaxisok vonzásában: Magyarország és a szovjetrendszer, 1945-1990. Osiris, Budapest, 2014.

Kornai János: A szocialista rendszer, Kalligram, Budapest, 2012.

Langerne Buchwald Judit: A reformpedagógiai iskolakoncepciók és alternatív iskolák elterjedésének korlátai és lehetőségei a közoktatásban. Pannon Egyetem MFTK Neveléstudományi Intézete, Pépa, 2011.

Lükő István: Középszerű pedagógia? Népszabadság, 1986. május 14. 6.

Németh András – Skiera, Ehrenhard: Reformpedagógia és az iskola reformja. Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.

Pöcze Gábor: A hatos főirány – egy kudarc anatómiája. Oktatókutató Intézet, Budapest, 1989.

Rehák Aranka: Álmaink iskolája. Népszabadság, 1988. február 18. 4.

Rét Rózsa: Az elnökségi ülés napirendjén: könyvkiadás – pályázatok. Magyar Tudomány, 1988/4, 317-320.

Sáska Géza: Szakmai és politikai autonómiák a 80-as, 90-es évek magyar közoktatásában. Iskolakultúra, 2003/6-7, 88-107.

Szövényi Zsolt: A pedagógiai kutatóintézetek igazgatóinak IV. össz-európai konferenciája. Magyar Pedagógia, 1987/4, 467-473.

Takács Géza: Iskolapróza. Önkonet, Budapest, 2000.

- török - : Egy írástudatlan ügynök is lehet zseniális. Népszava, 1993. február 11. 7.

Trencsényi László: Krupszkaja-reneszánsz és a közoktatás peresztrojkája. Magyar Pedagógia, 1989/2, 188-191.

Trencsényi László: Kis kézikönyv az Általános Művelődési Központokról. OKT-Mikszáth Kiadó, Salgótarján, 1993.

Zsolnai József: A tanulás tervezése és irányítása a nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési programban. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.

Jegyzetek

„Az 1988-as év a magyar társadalomban és politikában” konferencia azonos című előadásának írott változata (2018. március 27. Pannon Egyetem MFTK Társadalomtudományi Intézet)